

УДК 73.03.(477)

Школьна О. В.

БОРИС ЛИСІН — ЗАСНОВНИК ПРОМИСЛОВО-МИСТЕЦЬКОГО СИЛКАТОЗНАВСТВА

2008-го року відзначається 125-та річниця від дня народження академіка, Лавреата державної премії УРСР Бориса Савелійовича Лисіна, видатного хіміка-технолога й історика мистецтва промислової кераміки кінця XIX — першої половини XX ст. У зв'язку з цією датою, а також з наступним вшануванням 100-річчя науково-педагогічної діяльності Б. С. Лисіна, яке відзначатиметься 2009 року, необхідно розглянути маловідомий бік діяльності визначного дослідника, науковця, вченого.

Борис Савелійович Лисін народився 22 липня за старим стилем у селищі Звягелі (нині м. Новоград-Волинськ Жит. обл.) в родині начальника поштово-телеграфної контори Савелія Никаноровича Лисіна, українця, дворянина, надвірного радника. Його мати та старший брат Степан також працювали в поштово-телеграфній конторі. Мати була телеграфісткою 5-го розряду, а брат допомагав вести догляд за комунікаціями радіотелеграфу. Допмагаючи батькам, юний Борис доставляв кореспонденцію на заводи Волині як кур'єр.

Родина була багатодітною, проте більшість братів і сестер Бориса померли в молодому віці. Борис Савелійович отримав основи знань у стінах Новоград-Волинського міського початкового чоловічого училища, а потім вступив до реального училища в Рівному, після якого можна було вступати до технічних вузів Російської імперії. Батько в цей час обіймав посаду міського голови, проте коштів не вистачало. Тому Борис одночасно із навчанням давав приватні уроки рівненським школярам. Найбільші старовинні підприємства з виготовлення елітарної керамічної продукції України, а також родовища глин, каолінів, кремінцю, вогнетривів тощо були зосереджені саме в цьому регіоні. В роки юнацтва Б. С. Лисіна на більшості з підприємств йшла реконструкція, встановлювалося нове обладнання і устаткування, механізувалися виробництва. Зокрема, на Баранівці, Городниці, Олевську, Токарівці, Кам'яному Броді, Довбиші тощо.

Маючи здібності і нахил до наукового вивчення, Б. С. Лисін цікавився технологічними процесами створення силікатів — від цементу й будівельної кераміки до скла, фаянсу та фарфору. Врешті перша робота вплинула на вибір подальшої професії і напрямку кар'єри. 1903 року Борис Савелійович закінчує Рівненське реальне училище (навчався з 1894 р.). Поскільки з п'ятого класу почав сам викладати тут же, по завершенні навчання продовжив викладацьку діяльність у реальному училищі Києва, куди переїхав з надією отримати вищу освіту в новоствореному

Київському політехнічному інституті ім. Імператора Олександра II. 1903 року у складі екзаменаційної комісії КПІ був сам Дмитро Іванович Менделєєв, який особисто перевіряв якість київської хіміко-технологічної освіти першого випуску ВУЗу (перші чотири відділення були відкриті 1898 р.). На базі КПІ саме започатковувалася перша хімічна лабораторія, отже постає можливість дослідним шляхом вивчати маси та поливи, того сирого матеріалу, який, за висловом Лисіна, «служит для проявления тех возвышенных стремлений человеческой души, кои вносят в жизнь восторг и красоту» [1].

Протягом 1903–1909 року Борис Савелійович Лисін — студент на хімічному відділенні ВУЗу. За виступи проти погромів 1905 року на шпальтах журналу «Студенческая мысль» деякий час перебував у тюремному ув'язненні. Проте, наявність активної громадянської позиції не вплинула на закінчення освіти. У 1908 році майбутній інженер-технолог проходив практику на Волині, про що лишив спогади. Він писав: «Працюючи в 1908 р. на Городницькому фарфоровому заводі авторові цих рядків доводилося спостерігати роботу «бразника» — головного робітника, що керував випалюванням. Протягом 48 годин він стежив за випалюванням від завантаження горна до припинення випалювання при температурі близько 1380 . Ця робота вимагала виняткової витривалості» [2].

Темою дипломної роботи Борис Лисін обрав «Полива для цегли з київської глини». Тобто, крім вивчення компонентів мас і полив силікатів Волині, вже у студентські роки коло наукових зацікавлень майбутнього видатного «керамолога» стосується всієї України, зокрема Київщини. Радою професорів талановитого дипломанта обирають на посаду викладача курсу технології будівельних матеріалів, доручивши за сумісництвом посаду лаборанта.

У 1909 році Б. С. Лисін закінчує інститут і отримує звання інженера 1-го розряду. В тому ж році він почав працювати лаборантом, згодом асистентом і викладачем на кафедрі будівельних матеріалів, якою керував відомий вчений професор К. Г. Дементьев. З 1912 року Борис Савелійович Лисін очолює лабораторію випробувань будівельних матеріалів. Його самовіддана робота гідно оцінена не тільки в підвищенні по службі, а й орденом Станіслава 3-го ступеню.

Буквально за два роки по закінченню ВУЗу, молодий викладач Київської політехніки розпочинає активно друкуватися, видаючи іноді по кілька серйозних наукових праць за рік. Вже 1911 р. вийшло друком кілька монографічних досліджень молодого науковця, який виступає вже як зрілий фахівець. Зокрема, заслуговує на увагу робота Б. С. Лисіна «Производство керамических изделий в Юго-Западной России» (з докладним викладенням історії порцеляно-фаянсової промисловості України), низка наступних розробок з питань вивчення ґрунтів і мінеральних родовищ України, які мали надзвичайну вагу в сенсі практичних застосувань результатів досліджень. В галузі хімічного аналізу полив і мас, в першу чергу каолінів, Борис Савелійович провадить порівняльні досліди зазначених компонентів та їх застосування у зарубіжних країнах, вивчає закордонну і місцеву літературу, вводячи більшість з неї в науковий обіг України та Росії вперше. Однією з найбільш ранніх праць визначного силікатознавця стала брошура «Керамиковые канализационные трубы. Производство и определение их технического достоинства» (К.,

1916). Це видання завдяки Б. С. Лисіну зберегло для нащадків не тільки технологію виготовлення означених виробів, а й зображення й креслення фігурних (або фасонних) різновидів димарів та ковпаків на димарі (С.5), мистецтво виготовлення яких практично було втрачене протягом радянського часу. Ці реліквії за даними автора зберігалися при Київській міській управі, яка надала зразки труб і димарів-ковпаків для досліджень науковця (С.4).

Протягом 1916–1917 років вчений обіймає свою першу керівну посаду — працює заступником директора, а згодом директором Київських піротехнічних майстерень при Київському політехнічному інституті. Дослідний шлях і проведення експериментів у лабораторії та майстернях уможливили різнобічне вивчення складних сполук і інгредієнтів, зокрема в галузі вогнетривких (піротехнічних) компонентів, які входили до складу кахлів для печей і камінів, метлахських підлог, вогнетривких різновидів цегли, а також шамоту, фаянсу, фарфору. У 1910-х роках молодий вчений серед учасників 1-го Всеукраїнського з'їзду Наукових Робітників [3].

З'ясовуючи особливості вітчизняних каолінів та доводячи промислово цінність цієї сировини, Б. С. Лисін розробляє унікальний метод збагачення каоліну, котрий пізніше був впроваджений на всіх каолінових підприємствах України та СРСР. Створивши власну «каолінологію», він виступає з науковими доповідями, розрахунками та раціоналізацією з приводу сировини глуховецького, просянівського, дубрівського, й особливо цеглицького родовищ на вітчизняних і закордонних хімічних конференціях, зокрема в Копенгагені, де його винайдення отримали міжнародний стандарт. Певною мірою Лисін, крім суто технології, вивчав ще й мистецькі властивості мас і полив.

У 1917 році Бориса Савелійовича обирають Головою Ради викладачів КПІ, висувають делегатом I-ої Всеросійської наради з реформи Вищої школи в Петербурзі (червень). З 1917 року Б. С. Лисін стає головою Ради викладацького корпусу інституту, делегатом Всеросійської наради з питань реформи вищої школи в Петрограді, членом комісії Української Академії Наук з вивчення природних ресурсів України, яку очолював академік В. І. Вернадський. Багато зробив для опису і прогнозу промислової розробки глин та будівельних матеріалів на теренах України і на півдні Росії. Незадовго до більшовицького перевороту виходить цілий каскад наукових праць і статей вченого у вітчизняних виданнях. Він уперше в українській науці знайшов «золотий перетин» хімії, силікатології, геології, архітектури і мистецтва, побудувавши свою працю на комплексному вивченні абсолютно не досліджених ділянок науки. Як справжній першовідкривач, 1917 року Борис Савелійович погоджується на чергову майже «авантюру» науково-практичну і дослідницьку роботу в галузі цементів і в'язучих речовин (алебастрів і т. ін.).

Після тотального розповсюдження в епоху модерну будівництва з цементом і бетоном, з'являється фундаментальне дослідження цього питання, яке вилилося у наукову працю, оприлюднену 1917 року «Исследование цементных строительных растворов, творенных на песке с искусственной и естественной примесью глины». Наступні кілька років Лисін продовжував працювати над цією проблематикою.

Окремі розробки вченого торкалися питань вогнетривів, кислотоупорів, хімічного складу давньоруських розчину і плінфи. Серед наукових інтересів Бориса Савелійовича було створення новітньої методики впровадження «силікатології» в життя. Завдяки розробкам вченого, крім естетичних і практичних властивостей, наприкінці 1910-х — у 1920-х роках почали надавати великого значення формам і технології виготовлення промислової кераміки — від найпростіших на перший погляд фасонів покривельної дахівки, димарів до кубиків бруківки.

Окрему роботу означеній проблемі присвятив першим в Україні Лисін. У виданні під назвою «Глини і глиняна промисловість на Україні. Черепиця, звончак для шляхів, фарфор, фаянс, цемент, скло». (К., 1918) на 160 сторінках тексту вперше у вітчизняній керамічній промисловості висвітлювався весь спектр виготовлення «художніх силікатів», від її «нижчих» різновидів — тесаного каменю й «фемів» до вишуканого білого фарфору. Очевидно саме так варто розглядати виробу означеної галузі, зважаючи на взаємне збагачення технологічними здобутками й дотримуючись принципу ансамблевості. Ця робота була створена саме тоді, коли Борис Савелійович викладає неорганічну хімію в Київському будівельному технікумі, а технологію силікатів — у Народному університеті-політехнікумі (1917–1919 рр.).

В Лисіні уживався одночасно фізик і лірик. Так, Борис Савелійович мав поетичний хист, який неодноразово допомагав йому розкривати складні питання технології силікатів. 1918 року у вищезгаданій праці він писав: «Коли Фінляндію називають царством гранітів і озер, то Україну по справедливості можна величати країною каолінів і глин» (С.5) або «Надаючи прикрасу нашим будівлям, кераміка без сумніву розвиває у нас любов та чуття до краси, а це стремління в відшукованні прекрасного, мусить впливати корисно на духовний розвиток народу» (С.6). Окремо в цій роботі було зроблене надзвичайно вагоме узагальнення по даним з історії виробництва цегли, дахівки й бруківки в Україні, яке актуальне до сьогодні. Протягом 1918–1920 року вчений закінчив працю над темою «Про будівництво цегляного заводу з «сухим» та «мокрим» способом виробництва цегли» (рос. мовою) [4]. Розробляючи технологічні аспекти силікатів і в'язучих розчинів для будівництва, Лисін очолює окремий напрямок у становленні радянської промисловості. 1920 року його призначають керівником відбудови цементних заводів у Новоросійську. Експериментальна будівнича база дозволила вченому вивірити аналіз необхідних умов для будівництва і праці цементних заводів з боку удосконалення технології.

З 1921 р. Борис Савелійович стає завідувачем новоствореної кафедри технології силікатів, яка виникла на базі кафедри мінеральної технології та будівельних матеріалів КПП, очолюваної перед тим вчителем Б. С. Лисіна професором К. Г. Дементьевим. Цю почесну успадковану посаду майбутній академік буде з гордістю очолювати протягом 35 років (до 1956). З цього моменту Борис Лисін, у свої 38 років стає визнаним науковим авторитетом української і російської керамології, силікатології й певним чином мистецтва та архітектуознавства.

Протягом 1921–1922 рр. вже відомий на весь Радянський Союз хімік-тех-

нолог і силікатознавець Борис Савелійович Лисін викладав курс технології будівельних матеріалів у Київському архітектурному інституті. З 1922 р. поєднав основну роботу професора і завідувача кафедри у з посадою декана хімічного факультету у КПІ. Від 1923 р. збереглося фото Б. С. Лисіна в КПІ з рекламою локомотива Державних Мальцовських заводів [5]. Тобто в цей час, очевидно, науковець вивчав системи агрегатів і двигунів у керамічній промисловості. З 1924 р. Борис Савелійович — викладач курсу технології будівельних матеріалів у Межигірському керамічному технікумі, потім в Українському технологічному інституті кераміки та скла. З 1922 до 1927 рр. він постійно обирався членом Київської міської Ради, був делегатом ІХ Окружного з'їзду Рад.

За спогадами учнів, у 1920-х роках Борис Савелійович часто звертався до студентів з фразою: «Отдаёте ли Вы, молодой человек, себе отчёт, какую трудную специальность Вы выбираете? Вам придётся быть пионером» [6]. Можливо саме таке неповерхове і уважне ставлення до силікато- і керамології стало причиною, через яку, як відомо з флайєру 1927 року, виданого Межигірським керамічним інститутом, більшості з студентів Бориса Савелійовича було не просто здати екзамен і отримати кваліфікацію технолога або художника: випадкові люди у фарфоро-фаянсову і керамічну промисловість кінця 1920 — початку 1930-х років просто не потрапляли. Викладання відомого професора у Межигір'ї уможливило після ліквідації інституції вберегти обладнання, частина якого за офіційною версією потрапила до факультету технології силікатів у КПІ, а друга опинилася в Одеському художньому інституті, спішно реформованому в училище. Саме ця технологічна база пізніше дозволила Михайлу Жуку, Жозефіні Діндо і Петру Мітковицеру створити національну школу української порцеляни. Адже досвід викладачів-бойчуків Межигірського технікуму Оксани Павленко, Івана Падалки, Василя Седляра і їх технологічні напрацювання були у повній мірі засвоєні одеситами.

Паралельно з 1922 по 1926 рік Борис Савелійович обіймав посаду офіційного консультанта Тресту «Фарфор — Фаянс — Скло». На замовлення тресту він як штатний технолог написав першу в Україні монографію рівня докторської дисертації «Виробництво фарфору й фаянсу» (1923 рік), після якої був призначений (1927–1930-ті рр.) директором Українського науково-дослідного інституту силікатної промисловості.

Монографія була підсумком ретельного опрацювання російських та іноземних друкованих джерел та власного «польового» та експериментального досвіду. Фактично, вона була підсумком десятилітніх наукових пошуків і лабораторних досліджень. В цій «синтетичній» праці Борис Савелійович не лише поєднав теоретичну, практичну та викладацьку базу, виклавши основи технології, що спиралися на реальні можливості праці в умовах вітчизняних заводів, а й розробив перспективи модернізації підприємств галузі з урахуванням мистецького напрямку розвитку виробництва.

Вже перший розділ монографії «Фарфор и фаянс, как результат достигнутой техники в области переработки глины», який складався із вступу з історії розвитку промислової і художньої кераміки світу, схеми поділу силікатів

у своєму різноманітті на 8 основних категорій (класів), короткого нарису історії виникнення фарфоро-фаянсових заводів у Росії та в Україні й суто розділу з технології виготовлення фарфору, фаянсу, компонентів маси і полив, являю собою вичерпний довідково-енциклопедичний матеріал з повним описом каолінових та інших родовищ України по губерніях.

Цю працю Бориса Савелійовича Лисіна важко переоцінити. Адже досі такою зрозумілою мовою з послдовним і добре розтлумаченим викладенням не написано жодної праці з технології керамо- і силікатології. Лише перелік літератури складає більше трьохсот позицій по вітчизняних джерелах і сімдесят один по закордонних. Зокрема, Лисін спирається на дослідження Вауліна, технолога Абрамцево; Філіппова, фахівця з питань засвоєння технології ірізації і люстрів; автора першої монографії з історії виробництв фарфору-фаянсу Російської імперії і першого повноцінного марочника Селіванова; фахівця з фото-кераміки та фотографії на фарфорі Флека тощо.

Деякі суто мистецтвознавчі та статистичні дані цієї праці взагалі унікальні. Зокрема, автор наводить дати існування і описує основне устаткування двадцяти шести українських заводів порцеляни і фаянсу, тринадцятеро з яких припинили існування до більшовицького перевороту. Окремі позиції цього зведення в інших джерелах не зустрічаються, як, приміром, практично невідомий завод Смотрицького. Крім того, оскільки відсутні розвідки з етнографії фарфору, цікавими є спостереження, зафіксовані Борисом Савелійовичем щодо звичок населення Волині вшанування визначних майстрів порцеляни-фаянсу. Зокрема, Лисін свідчить: «Старожилы Волины помнят времена, когда рабочим фарфоровых заводов оказывали почёт и остальные смертные должны были при встрече с ними отвешивать им низкий поклон» (С.9).

Книжки Лисіна мали надзвичайний попит на виробництвах галузі в Україні. Нами зафіксовані документи в архіві Будяньського фаянсового заводу, за якими технологи найбільшого післяреволюційного підприємства неодноразово зверталися до Правління тресту «Фарфор — Фаянс — Скло» з проханням закупити для них «Керамическую технологию» Лисіна, оскільки її на книжковому ринку Харкова не було. Так, в листі від 03.02. 1925 правління заводу просить два примірники, оскільки видання потрібне для школи фабрично-заводського навчання. Крім того, серед паперів заводу зберігаються докази за прошення Бориса Савелійовича відвідати підприємство в якості члена журі [7].

При успішному виконанні всіх поставлених Трестом завдань, професор Лисін, накопичивши нові дані, знов видає фундаментальну розробку. Оскільки в країні йде процес стандартизації складників мас і полив для виробництва промислової кераміки, він пропонує власний варіант системи «ОСТів». На основі вивчення каолінових родовищ, він розробляє систему перших вітчизняних стандартів на каолін, яка була затверджена Народним Комісаріатом важкої промисловості СРСР 1928 року. Цього ж року вийшла друком одна з найвідоміших його брошур «Каолин Глуховецкий».

За наполегливу працю на теренах радянської керамології, вже як директор Українського науково-дослідного інституту силікатної промисловості,

Борис Савелійович «преміюваний» закордонними відрядженням. З метою вивчення каолинових виробництв Західної Європи, задля просування вітчизняних каолінів на Захід, Лисін вивчає це стратегічне для країни питання у творчих лабораторіях Німеччини, Чехословаччини й Польщі. За даними автора, з 1921 по 1930 рік ним було надруковано 2 книги: «Керамика» та «Изучение каолинов» (по 30 друкованих аркушів кожна), 2 брошури та 12 статей [8].

Точний термін його перебування за кордоном невідомий, однак через декілька років він все ж таки отримує ступінь доктора технічних наук і професора (1936 рік). Практична і дослідна робота науковця постійно була пов'язана з науково-організаційною та педагогічною працею. Він очолює низку науково-дослідних інститутів, у тому числі працював директором представництва держтресту «Русские самоцветы» (Мінсировини в Україні). Під його керівництвом робились розрахунки найбільш потужних заводів сировини галузі, проводились реконструкції та будівництва підприємств з виготовлення силікатів і тонкої кераміки.

Борис Савелійович був членом Всесоюзного науково-технічного товариства силікатів, членом Українського відділення Радянського національного об'єднання істориків природознавства і техніки, а також членом багатьох наукових і науково-технічних товариств, зокрема «Знання». Його обирали редактором і членом редколегій визначних видань з історії техніки і силікатознавства, у тому числі «Вестник инженеров», «Керамика и стекло», «Стройматериалы», «Вестник технологии». У 1930-х роках Б. С. Лисін публікує понад 20 книг, монографій і фундаментальних статей. 1939 року професору, доктору технічних наук Борису Савелійовичу Лисіну було присвоєне звання академіка Академії Наук України. Посвідчення та матеріали справи зберігаються нині в Інституті архівознавства Центральної наукової бібліотеки імені Вернадського в м. Києві, де створено окремий фонд Бориса Савелійовича Лисіна. Незавершені статті, відбитки надрукованих праць, креслення і світлини 1973 року до ЦНБ передала дружина академіка, його кохана однодумниця Марія Дмитрівна Лисіна, з якою видатний керамолог виховав двох доньок, інженерів Лисіну І.Б. та Н.Б., яких можна побачити поруч із батьком на світлинах професорсько-викладацького складу хіміко-технологічного факультету випуску інженерно-технологічного факультету Київського Індустріального Інституту 1934–1939 років.

Фото зберігаються в архіві Національного архіву українського гончарства Національного музею-заповіднику Українського гончарства в Опішному. В цей час академік Лисін був завідувачем означеної кафедри [9]. В цьому ж архіві зберігається диплом Доктора технічних наук Бориса Савелійовича Лисіна, виданий Вищою атестаційною комісією Всесоюзного Комітету у справах Вищої школи СНК СРСР [10] (без дати) та атестат професора за №пр № 001123, виданий у Москві 7 лютого 1946 року, у науковому званні якого Б. С. Лисіна затверджено по кафедрі силікатів протоколом №3 від 17 грудня 1936 року Рішенням Вищої Атестаційної Комісії (обидва за підписом заступника голови Вищої Атестаційної Комісії І. Ароскіна) [11].

Цей же фонд, що складається з 28 документів, містить посвідчення Дійс-

ного члена Академії Наук УРСР Бориса Савелійовича Лисіна, обраного 22 лютого 1939 року академіком (з фото і власноручним автографом), за підписом Президента Академії Наук УРСР академіка О. В. Палладіна [12]. Крім іншого, серед документів архіву зберігається посвідчення про затвердження від 19 серпня 1950 року Б. С. Лисіна Дійсним членом Академії Архітектури УРСР за підписом Президента Академії Архітектури УРСР В. Г. Заболотного [13]. Серед світлин фонду Опішного є одна, де академік Борис Савелійович Лисін сфотографований з академіком Євгеном Оскаровичем Патonom [14].

Тут же в архівній справі НАУГ НМЗУГО кілька листів з фронту від сина Ігоря, адресованих до Татуся, Мамочки, Іринки та Ніночки (очевидно, сестер) за адресою: Київ — 55, Політехнічний Інститут, буд. 4, кв.42 [15]. З його листів випливає, що родина лишилася в окупованому Києві. Перший дослідник творчості Б. С. Лисіна, науковець В. О. Константинов наводить факт, що під час окупації Борис Савелійович задля виживання родини налагодив у домашніх умовах виробництво пудри, соди, мила, які його дочки обмінювали в селах на продукти [16].

Але найбільш цікавим є підпис на світліні Бориса Савельовича із зовнішністю а-ля Сальвадор Далі до улюбленої дружини, сповнений найніжніших почуттів: «Возлюбленной, Божественной, Незаменимой, Прекрасной как солнце юга, Очаровательной, как юношеский сон, Прелестной как поцелуй ребёнка, Восхитительной жене нашей Марусе на память от столь же Любвеобильного мужа Бориса Савельевича» [17]. Ця єдина сакраментальна довга фраза обоження доносить до нас всю поетичну емоційну схвильованість, душевні пориви видатного науковця, який до своєї честі ще й був далеко не черствою людиною-технарем. Зайвий раз підтверджуючи тезу, що в кожному фізикуві живе трошки лірика, варто зазначити, що перед самою Другою світовою академік Лисін очолив Інститут мінеральної сировини Академії Наук УРСР і відділення фізико-математичних наук. 1944 року, після звільнення Києва, очолив кафедру технології силікатів КПІ. З 1945 Борис Савелійович почав розробляти науковий метод прискореного визначення якості бетонів та в'язучих речовин. Винайшов ряд технологій новітнього цементу і в'язучих речовин, присвятивши цій тематиці понад тридцять наукових робіт.

З 1945 по 1950 він — директор Інституту промисловості будматеріалів Академії будівництва й архітектури УРСР. Після обрання академіком ще й цієї Академії (1950 р.), Бориса Савелійовича за розробку безолов'яних і безсвинцевих емалей нагороджено Державною (Сталінською) премією СРСР (1950 р.). По завершенні Другої світової його наукові поради допомагають розробити ефективні і дешеві будівельні матеріали для відбудови зруйнованих міст і сіл, віднайти нові ефективні види цементів.

У 1956 р. у зв'язку з погіршенням стану здоров'я Борис Савелійович виїшов на пенсію, проте продовжував роботу у вчених радах і комісіях Академії наук СРСР. Брав участь у роботі секції Держтехніки при Раді Міністрів УРСР. Крім вчених рад КПІ, Академії архітектури УРСР, входив до складу вчених рад Інституту промисловості будівельних матеріалів, Інституту чорної металургії, Інституту загальної і неорганічної хімії, Київського інженерно-буді-

вельного інституту, Київського технологічного інституту скла, Технологічного інституту промисловості, Технічної ради Укрфарфорфаянсового об'єднання.

Вчений виховав цілу плеяду відомих вчених в галузі будівельних матеріалів та силікатів, стояв біля витоків створення в Україні Інституту колоїдних матеріалів, виховавши власну наукову школу. На основі дипломних проєктів його студентів в Україні збудовано низку цегельних, порцелянових заводів, проведено реконструкцію каолінових та цементних підприємств. Загальна кількість вихованих ним студентів сягає чотирьох тисяч осіб. Тільки кандидатських дисертацій під його керівництвом було захищено близько тридцяти.

Протягом життя вчений написав майже 130 наукових праць, десяток з яких — вагомими монографіями. Після виходу на пенсію, Б. С. Лисін намагається максимально викласти ще недрукований матеріал, який збирав впродовж довгих років. У фонді №28 ІА ЦНБ зберігаються машинописи його рідкісних розробок в галузі кераміки. Серед інших варто зазначити кілька. Зокрема працю у співавторстві з Ю. С. Корніловичем (зятем) «Мікроструктура давніх київських будівельних розчинів» [18]; «Короткий нарис історії техніки силікатних виробництв на Україні» [19]; у співавторстві з К. В. Дажук і Б. І. Вишневським «Дослідження складу та властивостей кам'янокерамічних виробів з української сировини» (неопублікована стаття) [20]; «Краткий очерк возникновения и деятельности кафедры силикатов» [21]; «Изучение физико-химических свойств и структуры каолина новых месторождений Закарпатской области УССР» [22] та велика кількість інших розробок видатного без перебільшень вченого.

Борис Савелійович ніколи не був членом комуністичної партії, хоча відзначався принциповістю і самовідданістю в праці. Помер академік Б. С. Лисін 22 листопада 1970 року, похований на Байковому кладовищі [23].

Нині на кафедрі силікатів КПП (кафедра хімічної технології кераміки та скла) хіміко-технологічного факультету) працює нащадок Бориса Савелійовича Лисіна, названий на честь свого діда. Він продовжує династію силікатників. Борис Юрійович Корнілович, завідуючий кафедрою хімічної технології кераміки скла, член-кореспондент Національної Академії наук України, доктор хімічних наук, цього річчя приїхав на батьківщину діда, аби взяти участь у святкуванні 125-річчя видатного звягельця, а також погасити марку й конверт, котрі видані спеціально до цієї дати. З офіційним зверненням до укрпошти про необхідність випуску такої марки зверталися науковці КПП й Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАНУ ім. М. Т. Рильського.

Головна заслуга Бориса Савелійовича полягає в тому, що він не був байдужим і свою «керамо-силікатологію» любив так само, як і свою палку кохану дружину. Особистим прикладом він зміг заснувати школу фахівців з технології кераміки в Україні. Адже починалася кафедра з двох чоловік: професора Дементьєва і його учня Лисіна. За перші 25 років від заснування у 1898-му було випущено лише 52 спеціалісти, частину яких поглинули спочатку каламутні часи і війни, а згодом тоталітарна машина. За наступні 25 років під керівництвом професора Лисіна підготовано більше як 500 осіб. Саме завдяки визначній особистості Лисіна були здійснені проєкти модернізації всіх каолінових виробництв України, по-

будовані нові заводи фарфору та фаянсу з конвейєрною системою виготовлення продукції, зроблені відкриття в галузі цементу і будівельної кераміки.

Література:

1. *ІА ЦНБ*. Ф.28. Оп.1. Спр.1. Окремі аркуші з друкованих праць Б. С. Лисіна. С.4.

2. *ІА ЦНБ*. Ф.28. Оп.1. Спр.37. 80 с. Короткий нарис історії техніки силікатних виробництв на Україні. Стаття. Машинопис з рукопис. вставками. На укр. мові. С.8.

3. *Архів НАУГ НМЗУГО*. Ф.18. Спр.2. Арк.22. Світлина.

4. *ІА ЦНБ*. Ф.28. Оп.1. Спр.79. На 73 с. З автографом Б. С. Лисіна.

5. *Архів НАУГ НМЗУГО*. Ф.18. Спр.2. Арк.20. Світлина.

6. *Константинов В. О.* Борис Савелійович Лисін (1883–1970) // Видатні українські вчені та інженери-будівельники. В.5 / Гол. ред. М. М. Жербін; АБУ, ДНАББ імені В. Г. Заболотного. Серія історичних нарисів. Редакційна колегія: Г. А. Войцехівська, М. М. Жербін (головний редактор), В. С. Михайленко, Л. А. Пашун (відповідальний секретар), В. О. Пермяков. — К.: Київоргбуд, 2002. — С.50–57.

7. *ДАХО*. Р.1956. Оп.1. Д.325. Прикази н / Треста. 10.101924–01.11.1925. На 500 л. Л.34, 35, 121.

8. *ІА ЦНБ*. Ф.28. Оп.1. Спр.39. На 60 с. Краткий очерк возникновения и деятельности кафедры силикатов. Витримка. Б/д. Машинопис з рукописними правками. Арк.10.

9. *Архів НАУГ НМЗУГО*. Ф.18. Спр.1. Арк.2. Світлина.

10. *Там само*. Арк.1. Світлина.

11. *Там само*. Арк.1 зв — 2.

12. *Там само*. Спр.5. Арк.1–2.

13. *Там само*. Спр.4. Арк.1–2.

14. *Там само*. Ф.18. Оп.2. Спр.2. Арк.15.

15. *Там само*. Ф.18. Оп.1. Спр.2. Арк.6–8.

16. *Константинов В. О.* Борис Савелійович Лисін (1883–1970) // Видатні українські вчені та інженери-будівельники. В.5 / Гол. ред. М. М. Жербін; АБУ, ДНАББ імені В. Г. Заболотного. Серія історичних нарисів. Редакційна колегія: Г. А. Войцехівська, М. М. Жербін (головний редактор), В. С. Михайленко, Л. А. Пашун (відповідальний секретар), В. О. Пермяков. — К.: Київоргбуд, 2002. — С.53.

17. *Архів НАУГ НМЗУГО*. Ф.18. Оп.2. Спр.2. Арк.12.

18. *ІА ЦНБ*. Ф.28. Оп.1. Спр.30. 1955. 13 арк. Машинопис. На рос. та укр. мовах.

19. *Там само*. Спр.37. Не раніше 1963. 80 с. Машинопис з рукописними довідками і вставками. На укр. мові.

20. *Там само*. Спр.38. Б/д. Частина статті. Машинопис. На укр. мові.

21. *Там само*. Спр.39. Б/д. Частина статті. На рос. мові.

22. *Там само*. Спр.51. Б/д. Машинопис. Тези доповіді. На рос. мові.

23. *Вітренко В. В.* <http://novograd.org.ua/>